

Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. № 29, Київ, 2014

The article deals with the history of transformation of female characters in classical gothic tradition. Another issue of the article is female characters in short stories by Roald Dahl which are considered as neogothic.

Key words: Roald Dahl, gothic, neogothic, suspense, female characters.

УДК 811.161.2'38: 821.161.2.09"19/.."

Уляна ГАЛІВ

ПАРЦЕЛЯЦІЯ ЯК ДОМІНАНТА ПОЕТИЧНОГО СИНТАКСИСУ ЛІНИ КОСТЕНКО (НА ОСНОВІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ У ВІРШАХ «БЕРЕСТЕЧКО» ТА «МАРУСЯ ЧУРАЙ»)

Стаття присвячена проблемам поетичного синтаксису Ліни Костенко. Розглянуто явище парцеляції на прикладі творів «Берестечко» та «Маруся Чурай». Проаналізовано парцеляцію у простих і складних реченнях. Доведено, що найбільш продуктивними й національно специфічними серед парцелятивів є конструкції з однорідними підметами та присудками, другорядними членами речення, а також підрядними частинами складного речення.

Ключові слова: парцеляція, парцелят, синтаксема, синтаксична єдність.

Особливості стилю кожного письменника якнайповніше виявляються у синтаксисі. Синтаксична сфера поетичної мови як складна багатшарова структура має невичерпні можливості. Будова речень, переважання тих чи тих синтаксичних конструкцій – усе це надає текстові яскравого національного колориту. Адже в особливостях синтаксичної будови певною мірою виявляється менталітет народу.

Одним із найпоширеніших прийомів поетичного синтаксису є парцеляція (від фр. *parceller* – розподіляти на дрібні частини). Вона «дає змогу наголосити на семантичному значенні відокремлюваних членів, виділивши їх у самостійні ритмо-інтонаційні функції» [2, с.122]. Розчленування речення як інтонаційно самостійної одиниці не лише відбиває конкретні умови спілкування, а й сприяє логічному виділенню фрази. Крім цього, парцеляція – явище

завжди стилістично марковане, за допомогою якого мова здійснює своє комунікативне завдання [1, с.31], і є другорядною мовною нормою, що існує поряд з головними нормами [4, с.466].

Парцеляцію як найпродуктивніший і найяскравіший в емоційному плані засіб увиразнення тексту досліджували Ш. Баллі, Л. Щерба, О. Пешковський, Р. Якобсон, В. Виноградов, О. Реформатський та ін. У лінгвоукраїністиці це явище – предмет зацікавлень К. Городенської, А. Загнітка, С. Єрмоленко, С. Марича, В. Федонюк та ін.

Приєднувальні конструкції – найхарактерніша ознака експресивного синтаксису Ліни Костенко. В уривчастому ритмі, у спалахах стислих синтагм криється глибока сила почувань, влучність і місткість думки, «кипучість» характеру митця. Парцеляцію як вияв поетичного мовлення письменниці, зокрема, досліджували А. Загнітко, Н. Чернушенко, Т. Шевченко. Проте лінгвісти розглядають це явище на прикладі поодиноких творів у контексті української художньої літератури 2-ї пол. ХХст. [7; 8] або ж винятково на матеріалі збірки «Вибране» [3]. Отже, *актуальність дослідження* зумовлена активізацією наукових пошуків та потребою дослідження явища парцеляції як домінант поетичного синтаксису конкретного автора і конкретного твору зокрема. Ми ж маємо *на меті* простежити парцеляцію в межах простого і складного речення на основі історичних романів у віршах «Берестечко» та «Маруся Чурай».

В історичних романах Ліни Костенко найчастіше простежуємо самостійні називні або неповні парцельовані речення, окремі приєднувальні слова. На основі контекстуального аналізу у межах простого речення виокремимо найхарактерніші з них:

- обставинні;
- означальні;
- додаткові;
- підметові;
- присудкові.

Поетичний синтаксис обох історичних романів тяжіє в основному до домінування **обставинних парцеляцій**, які по-різному доповнюють зміст присудка. Відповідно до цього можна виділити певні логіко-граматичні різновиди таких конструкцій, які найчастіше мають значення:

а) обставин способу дії: *«Та й живемо. Вже третій день. Давно. Спимо на сні. Тут всього задосить»* [Кост.:Б., с. 34]; *«Дарма сміявся ворог мій ехидно. І перемогу празнував. Дарма»* [Кост.:Б., с. 108]; *«Розломлять. Підгризуть. Як миша, як полівка. Всі хочуть булави, всі борються за власть»* [Кост.:Б., с. 118]; *«А відьма все ворожить. На віск. На жар. На воду. Все щось мені вишиптує то з рук, то з голови»* [Кост.:Б., с. 130];

б) обставин місця і часу: *«Чекаю лиха. Звідусіль. Щомиті»»* [Кост.:Б., с. 150]; *«Любов – це, люди, діло неосудне. По всі віки, во вік віків. Амінь»»* [Кост.: М. Ч., с. 22].

Продуктивною є парцеляція обставин, виражених одиничними прислівниками, які перебувають в одній синтаксичній єдності з предикатами або ж додатками: *«Чогось хочеться плакати. І заснути. Не доли»»* [Кост.:Б., с. 167]; *«Отямився. Не п'ю. Опохмелився. Достить»»* [Кост.:Б., с. 81]; *«Чекаю лиха. Звідусіль. Щомиті. Біди чекаю. Горя. Звідусіль»»* [Кост.:Б., с. 150].

Як бачимо, неповні приєднувальні конструкції у наведених прикладах не тільки посилюють напруженість думки, а й виступають засобом емоційного виділення кожного компонента. Завдяки парцельованим словам, що перебувають у сильній синтаксичній позиції (в кінці строфи), наведені рядки сприймаються як висновкові і концептуально вагомі зразки національного мовомислення.

Таку ж лаконічно вивершену структуру мають і **додаткові приєднувальні конструкції**. Емоційно-оцінні іменникові словаречення, що виступають у ролі парцельованих прямих додатків, надають висловлюванню певної категоричності, завершеності, стислості думки: *«А я живий. І знову прагну бою. І перемоги. Хай на схилку літ...»»* [Кост.:Б., с. 170]. Реченневу єдність із базовою структурою творять парцеляти-додатки, які увиразнюють роздуми ліричного героя про особисте щастя: *«Бо що ти знала? Шовки та люстра. Та златоглави, та води колонські. Та різні мислі свої вавилонські»»* [Кост.:Б., с. 66].

Привертає увагу і парцеляція додатків, які є компонентами запитальних конструкцій і зберігають відповідну граматичну залежність із стрижневим реченням: *«Що я тут стережу? Цю давно розбиту фортецю? Чорний сон зброяра, недобитого кілька»*

віків? Цього юного джуру, дитину чуюсь отецьку? Чи віщунку стару, що й сама все чує докід? [Кост.:Б., с. 135].

Дещо відмінну змістову і стилістичну функцію виконують парцельовані непрямі додатки. Вони максимально залежать від попереднього контексту і так щільно з ним пов'язані, що окремо у змістовому відношенні не сприймаються, тобто не можуть існувати самостійно. Так, у поетичних рядках *«Все винен я. За все. У всьому. Не штука битву розпочати»* [Кост.:Б., с. 94] парцельовані непрямі додатки поглиблюють зміст попереднього речення «Все винен я», надаючи йому відповідного емоційно-оцінного забарвлення. Нищівна самокритика ліричного героя водночас є спонукою до дії, вираженої у наступних рядках контексту: «Не штука битву розпочати». Змістовно найсуттєвіші елементи маркує парцеляція непрямих додатків в іншому мікродискурсі, де парцеляти відображають настрій гніву, осуду: *«Все лають Хмеля, лають Хмеля – за москалів, за татарву. За цю мокву непроторенну. За Берестечко, за вола...»* [Кост.:Б., с. 29].

Ліризм української душі, пісенно-почуттєвий світ розкривається і в неузгоджених **парцельованих означеннях**: *«А якось раз приходжу, застаю – співає пісню – при мені! – твою. Про нашу греблю, про ті наші верби, про дні, що душу спомином печуть»* [Кост.: М. Ч., с. 66]. Чітку смисло-виражальну функцію виконують узгоджені парцельовані означення у поетичних рядках: *«Вночі скриплять вози. Переселенці їдуть. Світ за очі, покидавши своє. Шукати Україну в Україні. Десь має ж бути, десь вона та є! Своя. Свобідна. Ще не занапащена»* [Кост.:Б., с. 28].

Тут поєднані гіркий досвід бездержавного народу і водночас глибока віра в майбутнє України, що має відбутися як держава. Власне, у цьому контексті парцельовані означення набувають певної градаційності чи, радше, витворюють таку стилістичну фігуру, як клімакс (наростання значень), що надає поетичним рядкам ще більшої експресивності.

Своєрідний національний колорит створюють однорідні парцельовані означення, які знаходяться у постпозиції щодо означуваного слова і є засобом емоційного виділення кожного компонента.: *«За мур вхопились рученята. Зійшли над муром оченята! Блакитні, карі, чорні, сірі»* [Кост.: М. Ч., с. 82].

Парцельовані синтаксеми, що стосуються стилістично маркованого іменника *оченята*, вияскравлюють зміст попереднього речення, спрямовують увагу на значущість висловлювання.

Окрім другорядних членів речення, відповідний емоційний фон в поетичних текстах Ліни Костенко створюють парцельовані підмети та присудки.

Серед **парцельованих підметів** здебільшого переважають:

- а) номінативні речення із семантикою, що охоплює явища природи, стани навколишнього середовища: «*І раптом дощ. І злива. І гроза. Гармат не чутно від ударів грому*» [Кост.:Б., с. 13]; б) номінативні речення емоційно-оцінного характеру: «*Зеро. Нуль. Чоловік без шанси. Ось ваш гетьман, Ромни й Вільшани!*» [Кост.:Б., с. 30]; «*– Погиб? Козак? Та що у вас в Полтаві? Облога? Зрада? Засідка? Бої?*» [Кост.: М. Ч., с. 20].

Мотив здивування, висловлений у парцельованих питальних реченнях ще більше підкреслює творчу манеру автора – словесну економність та експресивність сказаного, синтаксичну гнучкість та естетичне відчуття фрази. Такі приєднувальні конструкції вражають несподіваністю, оригінальністю добору речень: одна думка ніби випереджує іншу, акцентуючи в такий спосіб на авторському ставленні до висвітлених у поетичному творі подій.

В окремих випадках спостерігаємо членування синтаксем з узагальнювальним словом та однорідними підметами, що відокремлені від базової структури: «*Все як у прірву. Корсунь, Жовті води*» [Кост.:Б., с. 104].

Парцельовані присудки в історичних романах найчастіше поєднані безсполучниковим зв'язком. Серед них – здебільшого прості дієслівні, що:

- а) передають стан розгубленості, вагання:

Втомився. Занепає. Зневірився. Піддався.

Зрадіють вороги, що вмер в такій ганьбі [Кост.:Б., с. 114];

- б) впевненість, готовність до рішучих дій:

Не випросив. Не вкрав. Не збогарадив.

Узяв свободу, належну нам.

Дивуйся, світе, я ще їх і зрадив!

А що я, власне, винен тим панам? [Кост.:Б., с. 110];

Живу. Труджусь. Порад не потребую [Кост.:Б., с. 50];

в) наявність дії чи стану суб'єкта:

Вона ні слова не сказала праву.

Стоїть. Мовчить. Дивиться. І все [Кост.: М. Ч., с. 13];

Стою. Стрічаю воїнів. Молюсь [Кост.:Б., с. 175];

г) містять висновково-наслідковий характер:

Колись у греків Янус був дволикий.

А в цих орел двоглавий. Заклює [Кост.:Б., с. 132].

Менш частотною, проте емоційно виразною є парцеляція складених іменних присудків, яка привертає увагу до окремих змістових компонентів: «*Так і живу. Забутий, збутий в ліси...*» [Кост.:Б., с. 84]; «*Ми воїни. Не ледарі. Не лежні*» [Кост.:Б., с. 141].

Про високу моральну стійкість ліричної героїні в романі «Маруся Чурай» свідчать поетичні рядки, в яких структурними компонентами є психологічно вмотивовані парцеляції як підметів, так і присудків: «*Навпомацки з підлоги підвелася. Не розчесавши коси, заплелася. Все так, як є. Приречена. Одна. Стіна. Стіна. І грати. І стіна*» [Кост.: М. Ч., с. 33].

Характерними для мовостилю Ліни Костенко є **сурядно-єднальні чи сурядно-зіставлювальні стосунки** між елементами приєднувальних конструкцій «*Був правий суд. І вирок оголошено*» [Кост.: М. Ч., с. 30]; «*І загула б та книга голосами, і всі щось говорили не те саме. І чорні бурі пристрастей людських пройшли б над полем буковок хистких*» [Кост.: М. Ч., с. 6]. Найчастіше розчленовуються рівноправні складносурядні частини, що пояснюється необхідністю виділення змісту кожного речення: «*Мені не спалось. І не спалось війську*» [Кост.:Б., с. 110]. Сполучник «і» тут функціонально наближений до підсилювальної частки. Продуктивною є модель парцелятивів із протиставними відношеннями: «*До суду вдався. Та продажні судді*» [Кост.:Б., с. 108]; Віки ідуть. *А нам усе амінь*» [Кост.:Б., с. 141].

Парцельовані підрядні частини у творчості Ліни Костенко трапляються значно рідше. Найчастіше простежуємо парцеляти причини, мети, умови. Проте, об'єднуючись в одному мікродискурсі, вони створюють потужну мовленнєву експресію, підсилену висхідною градацією та лексичною анафорою:

Якби не ті заклепані гусари...

Якби не зрадив хаповитий хан...

Якби ж він був оцадніший на вдари,

*Мій кривдами рокований талан!
Якби не дощ...якби не ремст і розбрат...
Якби хоч трохи глузду під чуби...
Якби татари не пішли урозбрід...
Якби, якби, якби, якби, якби!!! [Кост.:Б., с. 11].*

Як бачимо, надмірне вживання анафори «якби», що містить у собі наскрізний мотив неминучості поразки, у кінцевих рядках синтаксичної єдності переходить в іншу стилістичну фігуру – епігону. Декілька синтаксично однорідних парцелятивів не тільки впливають на ритмомелодику вірша, а й психологічно увиразнюють кожне попереднє речення.

Функцію підтвердження, а водночас і нагнітання думки виконують парцеляти інших мікродискурсів, де підрядний сполучник «щоб» вживається у значенні сполучника «якби». Такі підрядні частини перебувають у дистантній позиції стосовно базової частини речення:

*Щоб коні. Щоб вози. Щоб рептухи. Щоб сідла.
Щоб нас не взяв ніякий бусурман [Кост.:Б., с. 178];*

*Щоб двір у мене був. Щоб танці відзігорні.
Щоб з 'їхались посли. Щоб цісар гостював.
Щоб був піїт, ділами й духом горній.
Щоб той мені піїт хоч жінку опівав [Кост.:Б., с. 102].*

Показовою для роману «Берестечко» є парцеляція підрядних частин із з'ясувальними відношеннями, де засобом виокремлення парцелята слугує сполучник «що», виконуючи експресивно-видільну функцію:

*Він говорив польщизною рекомо,
Що люд говорить хтозна по-якому.
Що мова ця погана і невдатна,
Для філософій різних непридатна.
Що це наріччя, як йому здається,
Для вчених слів ніяк не надається.
Що з тої мови, попри всі старання,
Лише одна невіжа і блукання [Кост.:Б., с. 117].*

Досить поширеною в історичних романах є **парцеляція складних безсполучникових речень**. Найчастотнішими є дво- і трикомпонентні синтаксичні конструкції з причиновими («Я теж

багаття. Погорю і вицухну» [Кост.:Б., с. 103]; «Я вже не я. Мене вже улелекали» [Кост.:Б., с. 10]; «Я розминаюсь із своїм народом. Та й краще так. Ніхто не прокляне» [Кост.:Б., с. 29]; «Мене нема. Я згарище. Я дим» [Кост.:Б., с. 129]; «Годуйте коней. Неблизька дорога» [Кост.: М. Ч., с. 29]) та наслідковими відношеннями («Він був король. Я мусів гнуть коліно» [Кост.:Б., с. 93]).

Простеживши роль приєднувальних конструкцій у мовотворчості Ліни Костенко, ми з'ясували, що вони мають найрізноманітнішу синтаксичну будову, становлять ті або інші усічені і водночас природні моделі простого чи складного речення.

І хоч явище парцеляції не нове (використовується митцями слова все частіше), проте у поетичних текстах Ліни Костенко саме такі структури зберігають підкреслено оригінальну тональність і стилістично неповторну виразність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ачилова В. П. Парцеляція як один із прийомів експресивного синтаксису / В. П. Ачилова // Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63), № 1 Ч.2. – С. 25 – 31.

2. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор: за ред. С. Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.

3. Загнітко А. П. «Душа тисячоліть шукає себе в слові» / А. П. Загнітко // Культура слова. – 1991. – Вип. 41. – С. 31 – 35.

4. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.

5. Марич С. М. Структурні і смислові особливості парцельованих речень / С. М. Марич // Українське мовознавство. – К., 1988. – Вип. 15. – С. 75 – 78.

6. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.

7. Чернушенко Н. М. Парцеляція як засіб експресивного синтаксису української художньої літератури другої половини ХХ

ст. / Н. М. Чернушенко // Лінгвістичні дослідження: Зб. Наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – 2013. – Вип. 35. – С. 128 – 135.

8. Шевченко Т. В. Парцеляція в українському поетичному мовленні другої половини ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Тетяна Василівна Шевченко. – Дніпропетровськ, 2007. – 20 с.

9. Федонюк В.Є. Парцеляція як засіб організації прозового тексту (на матеріалі чеської мови) / В. Є. Федонюк // Слов'янський збірник. Вип. III. – Одеса: Одеський держ. ун-т., 1998. – С. 111–114.

Умовні скорочення

Кост.:Б. Костенко Л. В. Берестечко: іст. роман / Ліна Костенко; [авт. післямов І. Дзюба, В. Панченко]; іл. С. Якутовича. – К.: Либідь, 2010. – 232 с.: іл.

Кост.: М. Ч. Костенко Л. В. Маруся Чурай / Ліна Костенко. – К.: Веселка, 1990. – 159 с.

У. ГАЛИВ

ПАРЦЕЛЛЯЦИЯ КАК ДОМИНАНТА ПОЭТИЧЕСКОГО СИНТАКСИСА ЛИНЫ КОСТЕНКО (НА ОСНОВЕ ИСТОРИЧЕСКИХ РОМАНОВ В СТИХАХ «БЕРЕТЕЧКО» И «МАРУСЯ ЧУРАЙ»)

Статья посвящена проблемам поэтического синтаксиса Лины Костенко. Рассмотрено явление парцелляции на примере произведений «Берестечко» и «Маруся Чурай». Проанализирована парцелляция в простых и сложных предложениях. Доказано, что наиболее производительными и национально специфическими среди парцелятов есть конструкции с однородными подлежащими и сказуемыми, второстепенными членами предложения, а также подчиненными частями сложного предложения.

Ключевые слова: парцелляция, парцелят, синтаксема, синтаксическое единство.

U. HALIV

PARCELYACIYA AS A DOMINANT OF LINA KOSTENKO'S POETIC SYNTAX (FROM THE HISTORICAL NOVELS «BERESTECHKO» AND «MARUSYA CHURAY»)

This article is about the problems of Lina Kostenko's poetic syntax. Partselyatsiya of such works as «Marusya Churay» and «Berestechko» is considered here. Partselyatsiya in simple and composite sentences is analysed in the article. It is proved that the most productive and national specific constructions among other partselyativ are the ones with homogeneous subjects and predicates, secondary parts of a sentence, and subordinate clauses of a complex sentence.

Key words: partselyatsiya, partselyat, syntaxema, syntax unity.

УДК 81'367.335:82

Маргарита ГОЛТВЕНИЦЬКА

**ЗАСОБИ ЗВ'ЯЗКУ ПІДРЯДНОЇ Й ГОЛОВНОЇ ЧАСТИНИ
У СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ ІЗ ПІДРЯДНИМ
ВІДПОВІДНОСТІ (на матеріалі сучасної української художньої
прози)**

Автор пропонованої статті на матеріалі сучасної української художньої прози робить спробу проаналізувати засоби зв'язку підрядного й головного компонентів у складнопідрядних реченнях із підрядним відповідності і, зважаючи на результати спостережень, констатує, що найбільш частими є випадки поєднання головної й підрядної предикативних частин за допомогою парних сполучників **чим – тим, що – то, що – тим**.

Ключові слова: складнопідрядне речення з підрядним відповідності, головна предикативна частина, підрядна предикативна частина, парний сполучник.

Проблема засобів поєднання головної й підрядної предикативних частин складнопідрядних речень уже тривалий час привертає увагу як російських, так і українських мовознавців, зокрема, І. Р. Вихованця [1], П. С. Дудика і Л. В. Прокопчук [3], М. У. Каранської [4], І. І. Слинська, Н. В. Гуїванюк і М. Ф. Кобилянської [6], Р. О. Христіанінової [7], М. І. Черемісіної й Т. А. Колосової [8], К. Ф. Шульжука [9]. Не є винятком у цьому аспекті дослідження і складні сполучникові утворення, в основі яких лежить семантика відповідності. А зважаючи на фрагментарність вивчення самих складнопідрядних речень із